

A magyarországi tanítóképzés néhány felekezeti/nemzetiségi sajátossága 1868–1918

A dualizmuskori magyarországi tanítóképzés néhány felekezeti, nemzetiségi sajátosságát, valamint az intézmények jellegét, növendékeik összetételét felvillantó diagram, térkép, adatsor bemutatásával tisztelgünk Karády Viktor munkássága előtt, s amikor erre módunk nyílik, adatainkat összevetjük a professzor úr gimnáziumokra vonatkozó kutatási eredményeivel.

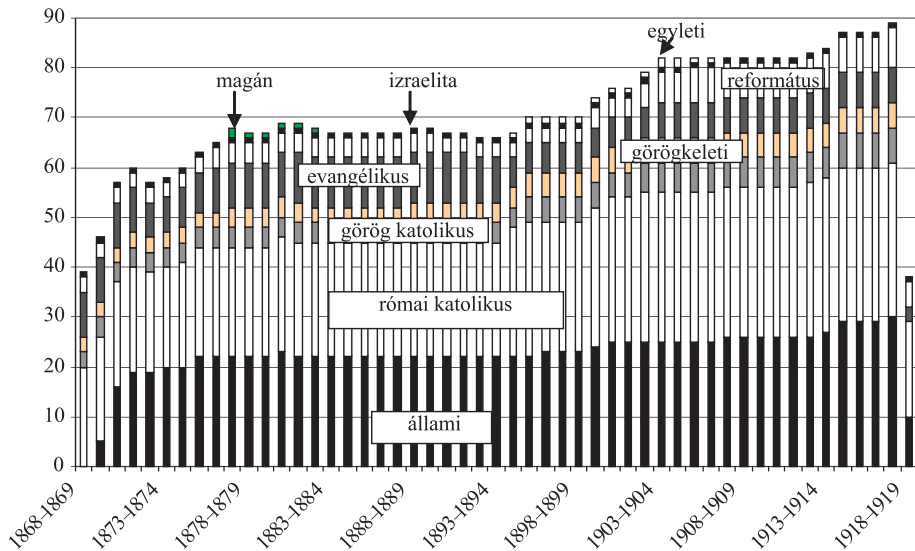
A rendelkezésünkre álló szűk terjedelemben természetesen nem vállalkozhatunk a magyarországi tanítóképzés öt évtizedének szisztematikus áttekintésére, csak mintegy jelezni szeretnénk: „A tanítóképzősök és tanárai a 20. századi Magyarországon” c. OTKA kutatás keretében ketten, amennyire időnk, s korlátozott lehetőségeink engedik, elkezdtük a Statisztikai Évkönyvekben és – amíg léteztek – az éves vallás és közoktatásügyi miniszteri jelentésekben található adatok feldolgozását, s egyéb forrásokkal való összevetésük révén egy, a tanítóképzésre vonatkozó szerény adatbázis kiépítését. Előadásunkban/közleményünkben mindössze arra vállalkozhatunk, hogy a dualizmuskori magyarországi tanítóképzés néhány felekezeti ill. nemzetiségi sajátosságát: az intézmények jellegét, növendékeik összetételét felvillantó diagram, térkép, adatsor bemutatásával tisztelgünk Karády Viktor munkássága előtt, amikor erre módunk nyílik adatainkat összevetve a professzor úr gimnáziumokra vonatkozó kutatási eredményeivel.

Schvarcz Gyula, Dániel Márton, Sebestyén Gyula, Kiss József, Szakál János, Füle Sándor, Bollókné Panyik Ilona, Németh András, Felkai László, Nagy Péter Tibor, Tóth Gábor, Kelemen Elemér, Dráviczki Sándor, Kékes Szabó Mihály, Gombos Norbert és mások munkái révén az érdeklődők átfogó képet kaphatnak „a tanítóképzés kritikus pontjairól a dualizmus időszakában”. Arról a pályáról, melyet e középfokú intézmény – a népiskolai törvény nyomán – befutott az egy-kétéves preparandiáktól a három, majd négyéves tanítóképzés kialakításával: tantervének, képesítő-vizsgarendszerének, rendtartásának, nevelési/tanítási módszereinek korszerűsítésével, s a képzők gyakorlóiskolával, internátussal való ellátásával, valamint a tanítóképző-intézeti tanárképzés kereteinek megteremtésével a professzionalizálódás útján.

A különböző fenntartású intézmények számának alakulása

A vizsgált öt évtizedben az elemi iskolába járók száma a történelmi Magyarországon, kb. 1,15 millióról 2,5 millióra nőtt, az őket tanítók száma pedig kb. 17,8 ezerről 35 ezer köré emelkedett. Ahogy az 1. ábrán látható, e hozzávetőlegesen két és félszeres, ill. kétszeres növekedéssel lépést tartott a tanító(nő)képzők számának 39-ről 89-re növekedése. Ugyanakkor – az állami képzés kifejlődésével – jelentősen átalakult az intézmények fenntartók szerinti aránya. 1868/69-ben a képzők kb. 59%-át adták a római és görög katolikus, 23%-át, az evangélikus, 8–8%-át a református ill. görögkeleti intézetek, s 2%-át az izrae-

lita képző. 1917/18-ra az állami intézmények adták a képzők kb. 33,7%-át, a római és görög katolikusok 42,7%-át, a reformátusok 8,98%-át, az evangélikusok 7,9%-át; a görögkeletiek, s az egyetlen izraelita képző aránya 5,6%-ra, ill. 1,12%-ra csökkent.

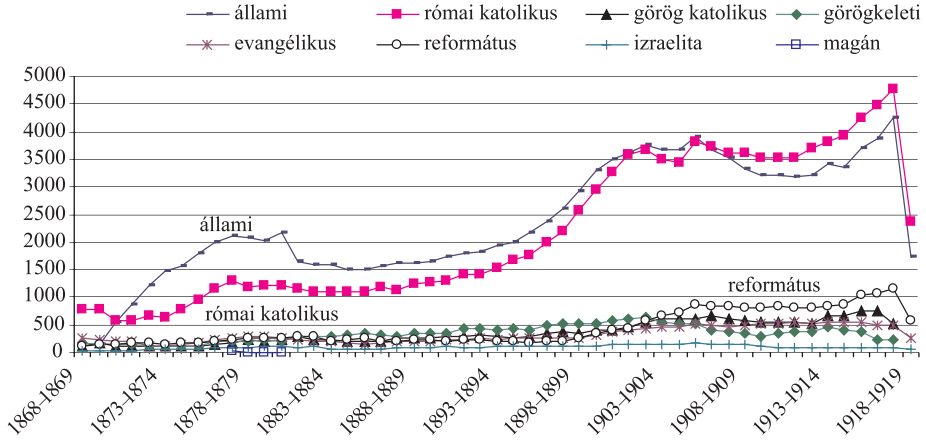
1. ábra. Az elemi iskolai tanító(nő)képzők száma fenntartóik szerint a miniszteri jelentések alapján

A különböző fenntartású intézmények növendékeinek száma

A korszakban, ha nem is egyenletesen – az állami büdzsé nehézségeiből adódó, vagy a tanítónői „túltermelésre” reflektáló (elsősorban a magánúton tanulást, kisebb részben az állami tanítónőképzők felvételi keretszámait korlátozó) intézkedések hatására időleges visszaesésekkel – jelentősen, közel nyolcszorosára nőtt az intézménytípus növendékeinek létszáma. Az 1489-ről 11855-re emelkedett tanulószámon belül a lányok aránya a kezdeti 8%-ról, 59,3%-ra növekedett.

A képzők közötti lényeges létszámkülönbségek folytán – az intézmények arányától elterve – az 1870-es évek elejétől három évtizeden át a tanító(nő)képzősök legnagyobb része, kb. 40%-a (a hetvenes évek közepén, átmenetileg, több mint fele) állami iskolákba járt. (2. ábra) Ez csak a tanítónőképzők számának gyors növekedése révén vezetett újra katolikus relatív többséghez, a korszak utolsó évtizedére. Mindazonáltal még az 1917/18-as tanévben is 37% volt az állami növendékek aránya, a 41+4,4% római és görög katolikus aránnyal szemben. A kiinduló évhez viszonyítva jelentősen csökkent a görögkeleteti (12-ről 2%-ra), s az evangélikus intézményekbe járó (18,2-ről 4,4%-ra) diákok reprezentációja. Említést érdemel még a református képzők részesedésének növekedése (7,9-ről 10%-ra), ami csak a tanítónőképzéssel kapcsolatos korábbi fenntartásaik félretétele után következ(het)ett be.

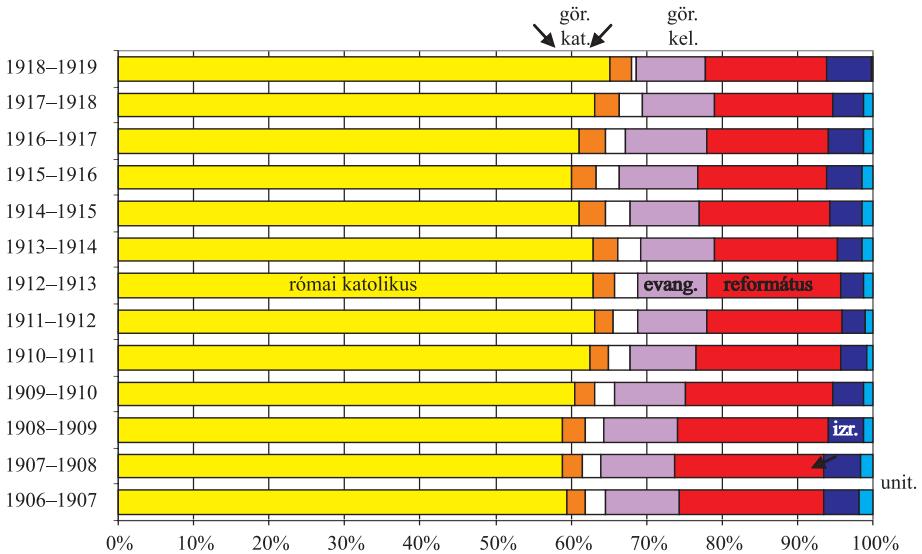
A különböző fenntartású tanító(nő)képzőkbe járók száma sokat mond arról, hogy vajon milyen hányaduk esetében érvényesülhetett közvetlenül az állami oktatáspolitikai intenciói. De az állami képzőbe járók nagy tömege, s az egyházi képzőkbe járók más felekezethez tartozása miatt a 2. ábra nem tükrözheti megfelelően a képzős növendékek vallási megoszlását. Ezért, amikor adatot találtunk: az 1906/07–1918/19 közötti időszakra vonatkozóan, megkíséreljük felvillantani az egyes fenntartók intézményei „felekezeti szegmentációjának” sajátosságait. (Elhelyezkedésüket lásd a 7. térképen, [1] dolgozatunk végén!)

2. ábra. A növendékek száma a különböző fenntartású tanító(nő)képzőkben a statisztikai évkönyvek illetve a miniszteri jelentések alapján. 1877–78-ig a statisztikai évkönyvek adatainak hiánya, illetve az adatok egyezése miatt a jelentések adatait használva

A különböző fenntartású intézmények növendékeinek felekezeti összetétele

Az állami intézményekben (3. ábra) az országos arányokhoz képest szembetűnően (kb. 10%-al) magasabb a katolikusok képviselete, s ha kisebb százalékarányban is, de önmagukhoz viszonyítva nem kevésbé felülreprezentáltak a reformátusok, evangélikusok és unitáriusok. Az izraelita növendékek részesedése országos arányuk körül ingadozik, míg alulképviseletet a görögkeletiek és görög katolikusok. E tények ismeretében legalábbis túlzottnak látszanak a református ill. evangélikus képzők igazgatóinak gyakori megnyilatkozásai, melyekben az állami képzőket nemes egyszerűséggel „lényegében katolikusoknak” nyilvánították.

3. ábra. A növendékek aránya hitfelekezetük szerint az állami tanító(nő)képzőkben

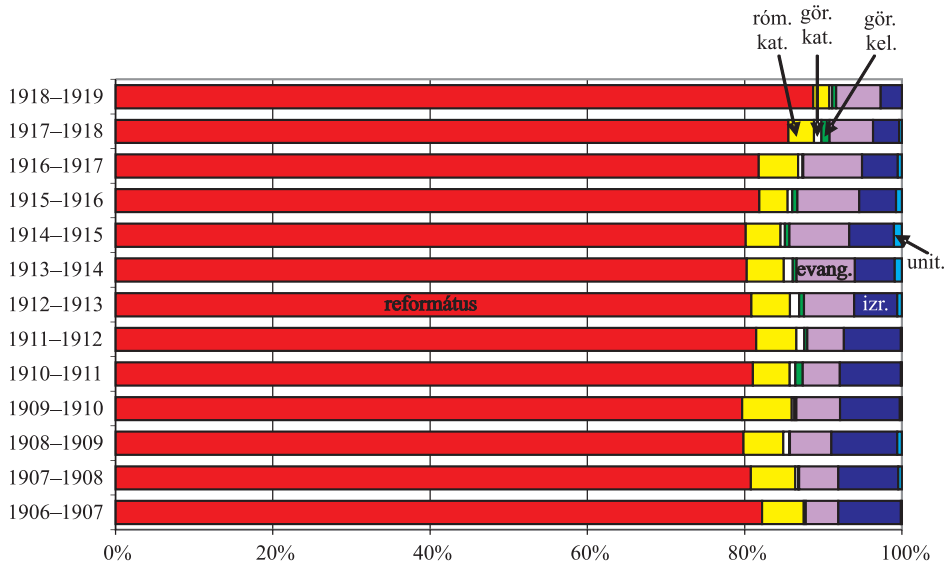
A katolikus tanító(nő)képzők „önrekrutációja” – a kántor-tanítókkal szemben támasztott fokozott követelmények miatt érthetően – igen magas (89–92% közötti) volt, hasonlóan az érettségit nyújtó tanítórendi gimnáziumokhoz, s lényegesen meghaladva az érettségit adó királyi katolikus intézmények arányszámait (Karády, 2000. 184.). A görög katolikus növendékekkel együtt, a vizsgált időszakban végig, kitették a növendékek 92–94%-át. A többi felekezetet – különösen az ortodox – alulreprezentált volt. (Érdekességként megjegyezzük: az időszak első éveiben, az izraelita növendékek körében ez a tendencia kevésbé érvényesült.)

A görög katolikus intézmények ezen időszakban (az 1916/17. év kivételével) növendékeik kb. 72–80%-át nyerték saját híveik, s további 14–24%-át – „a felekezeti közelség” révén – a római katolikusok köréből. Az I. világháború éveit leszámítva – amikor intézeteikben átmenetileg, 1–12%-ban az ortodox diákok is megjelentek – a két katolikus felekezet együttes aránya általában meghaladta a római katolikus képzőkét.

Lényegtelen kivételektől eltekintve – a felekezeti tanítókkal kapcsolatos elvárások ismeretében, egy vallási tekintetben igencsak más többségi társadalom közegében érthetően – adatbázisunkban vallási tekintetben homogénnek mutatkoznak az ortodox tanító(nő)képzők és a budapesti izraelita intézet.

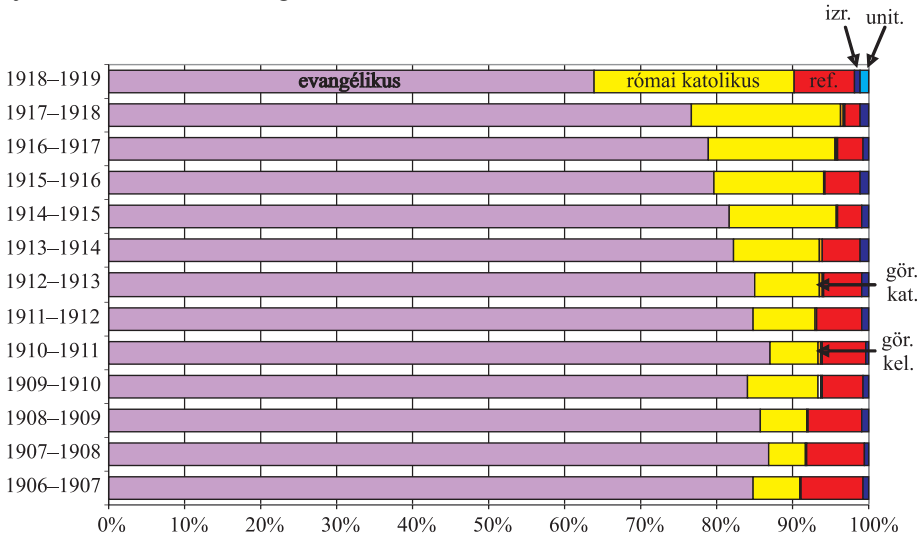
Jelentős „önrekrutációt” találunk – a Karády Viktor gimnáziumi kutatásaival való összehasonlíthatóság okán itt ábrákon is megjelenített – a helvét és ágostai hitvallást követőknel is.

A református tanító(nő)képzők (4. ábra) – eltérően az érettségit nyújtó református gimnáziumoktól, melyekben a sajátfelekezetűek részaránya az adott időszakban 62,7%-ról 61,7%-ra csökkent – nem veszítettek vonzerejükből a református fiúk és lányok körében. Arányuk stabilan 80%-körül/felett maradt, a háború éveiben látható növekedéssel. Vélhetően az 1903-ban alakult szatmárnémeti és az 1905-től működő nagyvárad református tanítónőképzők hatására (ez ma még csak ellenőrzendő hipotézis a részünkről), a korszakban végig, de különösen annak első felében feltűnően magas (az evangélikusok és a katolikusok arányát is meghaladó) az izraelita tanulók jelenléte. Az idő előrehaladtával lassan tért veszítettek, s helyüket – a „felekezeti közelséget” demonstrálva evangélikus növendékek foglalták el. Az ország legnagyobb felekezetének, a római katolikusoknak a képviselői – ugyan nem túl jelentős arányban – mindvégig jelen voltak a kálvinista képzőkben.

4. ábra. A növendékek aránya hitfelekezet szerint a református tanító(nő)képzőkben

Jelenlétük még szembetűnőbb az evangélikus tanító(nő)képzőkben (5. ábra) ahol az idő előrehaladtával szembetűnően nőtt részesedésük (az utolsó két évben feltételezhetően a szarvasi képző tanítónőképzővé szervezésével összefüggésben). Mindemellett – igaz fokozatosan gyengülve – itt is magas az „önrekrutáció”: az első évtizedben meghaladta a nyolcvan százalékot. A trend tehát hasonlóan csökkenő, mint az érettségít adó evangélikus gimnáziumokban (ahol 51,6-ról 45,7% -ra szállt le részesedésük), de – a felekezeti tanítói hivatás jellegéből adódóan – a saját felekezetük jelenléte lényegesen magasabb, mint a Karády Viktor által regisztrált értékek. Az is jól nyomon követhető adatsorunkon, hogy az iskolák elhelyezkedése, a helyi iskolai piac sajátosságai milyen könnyen felülírhatják „a felekezeti közelséget”.

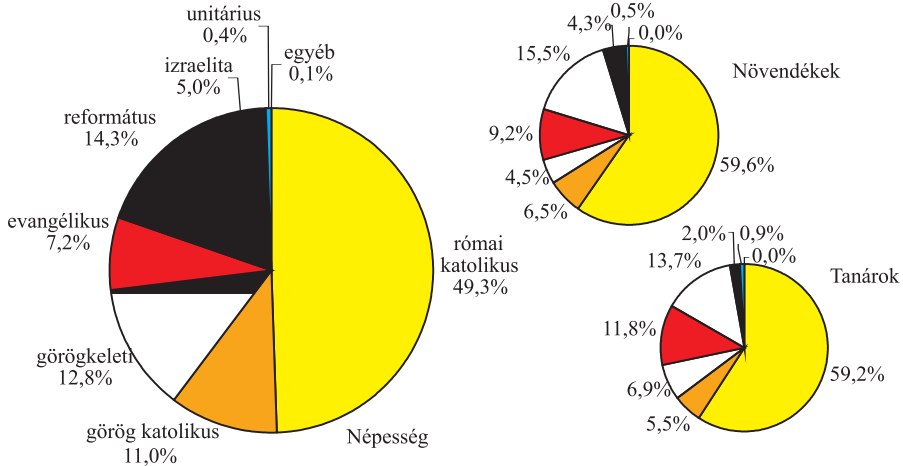

5. ábra. A növendékek megoszlása hitfelekezet szerint az evangélikus tanító(nő)képzőkben

A tanítóképzősök és tanáraik felekezeti összetétele az utolsó dualizmuskori népszámláláskor

Ha a növendékek vallási összetételét intézményfenntartókként áttekintve – a téma lezárásaként – megkíséreljük plasztikussá tenni a dualizmuskori képzők vallási összetételének alakulására vonatkozó ismereteinket, célszerűnek látszik a diákokra és tanárookra vonatkozó 1910. évi adatainkat összevetni a korszak utolsó népszámlálásával. (6. ábra)

A dualizmuskori oktatáspolitikai intenciói, s a törvényesen bevett felekezetek közötti – dinasztikus preferenciák, valamint az „államraison” következtében mégiscsak érvényesült – különbségtétel, valamint bizonyos felekezeti-kulturális tradíciók tükröződnek a fenti kördiagramokon. A római katolikus képzőkbe járók nagy számának, ill. az állami intézmények összetételének ismeretében aligha meglepő: a legnagyobb hazai felekezet képviselői – a diákok és tanárok körében egyaránt – kb. 10%-kal magasabb arányban képviseltek, mint a lakosságban. A politikai jóindulat és a felekezeti hagyományok együttes hatása érvényesül az evangélikusok (különösen a tanároknál szembetűnő) felülreprezentáltságában, s abban is, hogy a reformátusok lényegében arányuknak megfelelően képviseltek a tanító(nő)képzőkben. Az sem tanulság nélküli, hogy az izraelita fiatalok országos arányszámukat megközelítően szerepelnek a képzők diákjai között, ám a tanári karban jelenlétük ennek alig felét tette ki. Mindennél beszédesebb azonban, hogy a képzős diákok körében a görögkeletiek és görög katolikusok reprezentációja az országosnak alig több, mint harmada, ill. fele (a tanároké kb. fele).

6. ábra. A népesség, a tanító(nő)képzősök és a tanárok hitfelekezet szerinti megoszlása 1910-ben

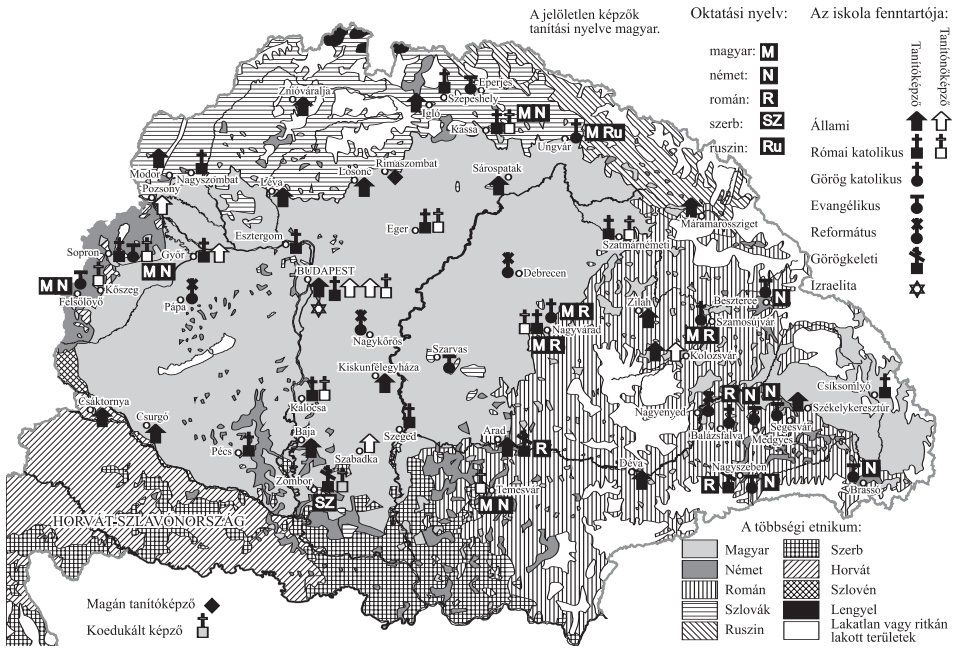
A különböző fenntartású intézmények növendékeinek anyanyelvi/nemzetiségi összetétele s elhelyezkedésük 1880/1881-ben

Ennek okait keresve, aligha kerülhetjük meg, hogy felidézzük a dualizmuskori Magyarország nemzetiségeinek lakhelyére vonatkozó ismereteinket, s hogy a tanítóképzők kifejlesztésének első (1880/1881-ben), ill. második hulláma után (1907/1908-ban) áttekintsük: vajon miként reagált a tanítóképzés intézményrendszere arra a kihívásra, amelyet a lakosság nemzetiségi és vallási összetétele jelentett.

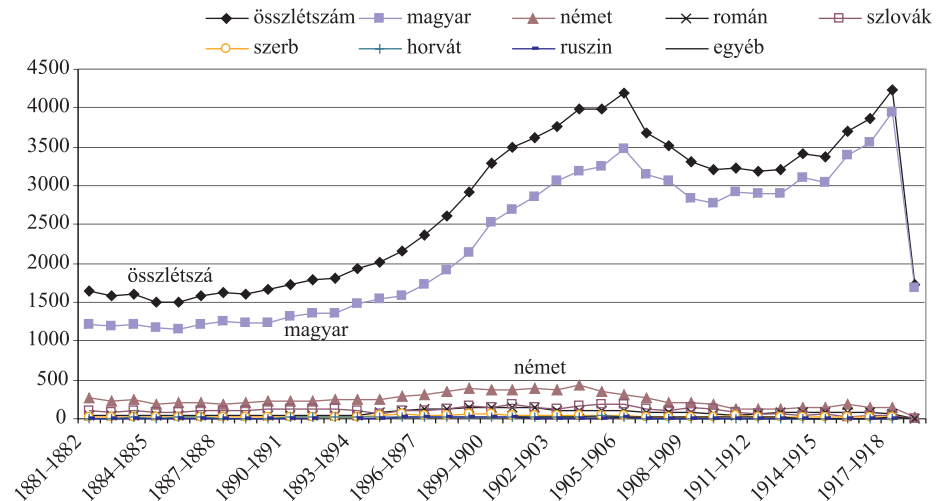
Az 1. térképen látható az állami tanító(nő)képzők zömének létrejötté utáni intézményhálózat elhelyezkedése a négyéves képzés bevezetését megelőző utolsó tanévben. Az intézmények fenntartói és a növendékek neme szerint különböző jelekkel ábrázolt tanító(nő)képzők zömében (a 68-ból 52-ben) magyar nyelvű oktatás folyt 1880/1881-ben. Német volt az oktatás nyelve 5 evangélikus, magyar-német 3 katolikus s 1 evangélikus képzőben. Románul tanítottak 2 görögkeleti s 1 görög katolikus, magyarul és románul 1 római, és 1 görög katolikus intézetben. Szerb nyelven folyt a tanítás a zombori görögkeleti, s magyar-ruszin nyelven az ungvári görög katolikus iskolákban. A képzők 23,5%-ában folyt tehát nem magyar nyelvű, vagy kétnyelvű oktatás, ami többszöröse a Karády Viktor által a gimnáziumokban regisztrált értéknek, de mélyen alatta marad annak az aránynak, amelyet az 1880. évi népszámláláson a nem magyar anyanyelvű polgárok („allogének”) reprezentáltak. Az állami oktatáspolitikai preferenciáit jelenítik meg, a gyakran vegyes-nemzetiségű, ill. nemzetiségi területeken létesített állami tanító(nő)képzők, melyekben – „a környékben divatozó nemzetiségi nyelv(ek)” igény szerinti oktatása mellett – a tanítás nyelve a magyar volt, s melyeknek tanárai egyesületük határozataiban folyamatosan hangsúlyozták a képzők és a tanítóság „nemzeti hivatását”.

Ennek ismeretében aligha csodálkozhatunk azon (7. ábra), hogy az ezen intézményekbe járó diákok túlnyomó többsége magyar anyanyelvű (vagy legalábbis önmagát annak valló) volt, s hogy a körükben amúgy is igen szerény mértékben megtalálható nemzetiségi aránya a századfordulótól tovább csökkent. Mivel az akkoriban 22–30 állami képző is környezete oktatási piacon tevékenykedett, közöttük annak jellegéből adódóan jelentős különbségek mutatkoztak. Erről tanúskodik a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete (TITOE) folyóiratának, a Magyar Tanítóképzőnek egy széleskörű felmérése, melynek leghasznosabb eredményeit a 8. ábrán ajánljuk figyelmükbe. A vegyes lakosságú területeken fekvő képzők között találunk magyar, szlovák abszolút, ill. német

s román relatív többségüket is. Összetételük igencsak eltérő volt, s ez befolyásolta az intézetekben folyó anya-/nemzetiségi nyelvoktatást, de nem változtatott azon, hogy a tanítás mindegyikben magyarul folyt.

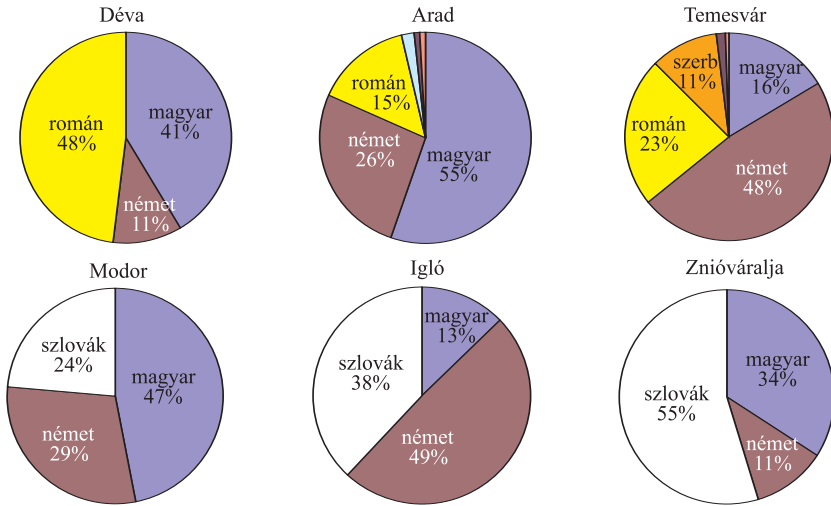

1. térkép. A nemzetiségi többség és a tanító(nő)képzők fenntartók és oktatási nyelv szerint 1880/1881-ben

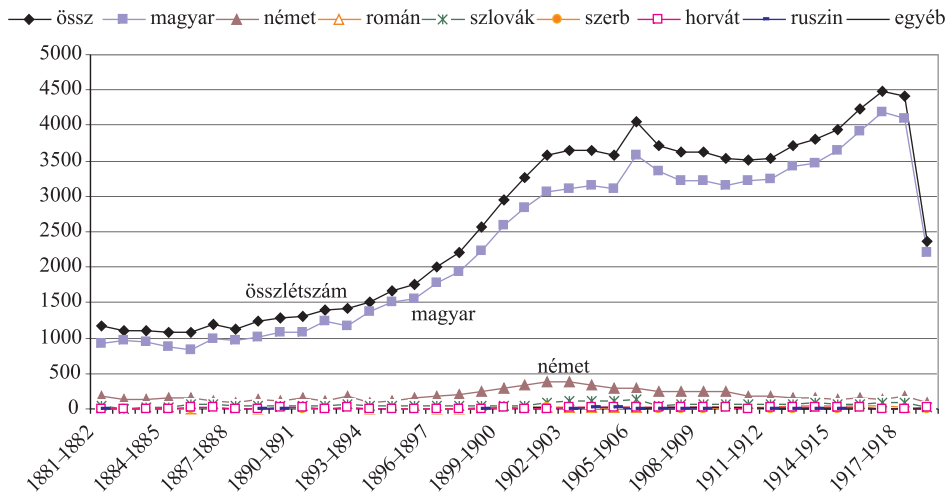

7. ábra. A hallgatók anyanyelvi megoszlása az állami tanító(nő)képzőkben

A fent említett négy vegyes tannyelvű képző kivételével magyarul oktattak az ország legnagyobb felekezeti iskolafenntartója, a katolikus egyház tanító(nő)képzőiben is. Ahogy a 2. térképen látható, még a heterogén nemzetiségi összetételű területeken fekvő intézményeik többségében is ez volt a helyzet. Még ennek ismeretében is szembevetendő:

8. ábra. A növendékek anyanyelv szerinti megoszlása állami tanítóképzőkben 1897–98-ban – a Magyar Tanítóképző adatgyűjtése alapján

9. ábra. A növendékek anyanyelvi megoszlása a római katolikus tanító(nő)képzőkben

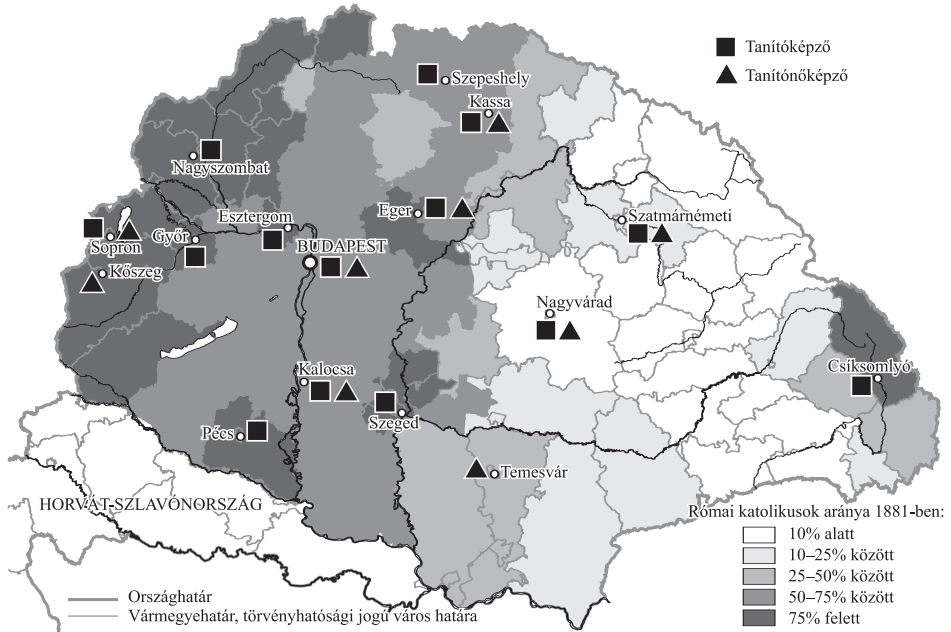
(ahogy a 9. ábrán látható) a katolikus képzőkben magasabb volt a magyar diákok aránya, mint az állami képzőkben. A magyarországi németek és szlovákok felekezeti irányultságának ismeretében az viszont várható volt, hogy a nem magyar anyanyelvűek többsége közülük rekrutálódott.

A 3. térképen bemutatott református tanítóképzők elhelyezkedéséből, s felekezetük „nemzeti egyházi” ethosából adódóan aligha meglepő, hogy körükben rendkívül alacsony volt – az 1917/1918-as tanév kivételével – még az 1%-ot sem érte el, a nem magyar anyanyelvűek aránya (ezért esetükben a diagram bemutatásának sincs értelme).

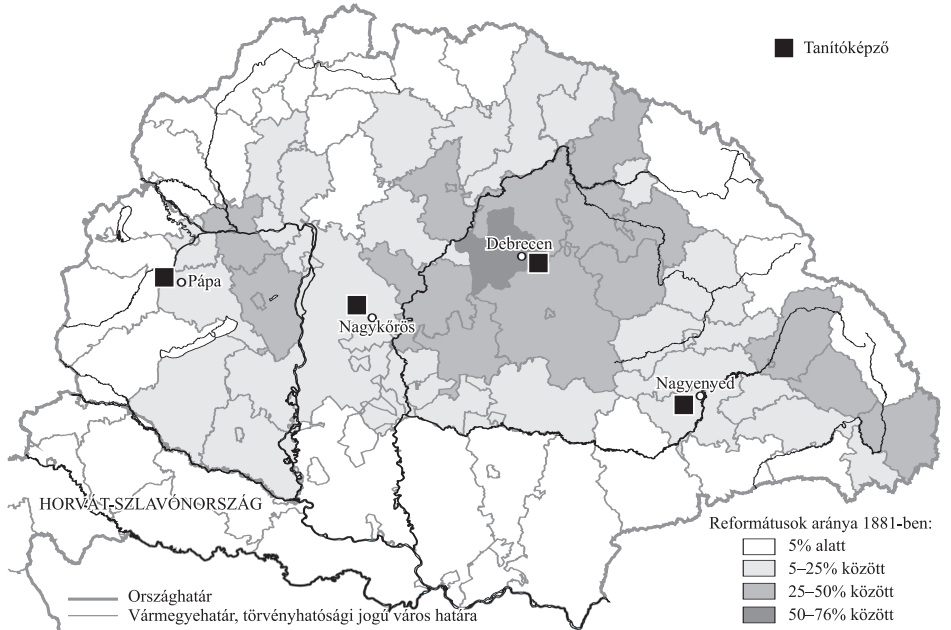
Az egyetlen, 1857-ben létrejött budapesti – „a zsidó iskolai alpból” fenntartott, s így az állami oktatásirányítás szorosabb ellenőrzése alatt tevékenykedő – izraelita tanítóképző diákjainak anyanyelvi összetétele (10. ábra) leginkább az állami képzőkére emlékeztet. Az összlétszámokon kívül két, nem elhanyagolható különbséggel: 1. körükben a né-

met anyanyelvűeken javarészt jiddist beszélőket kell értenünk; 2. századfordulót követően növendékeik körében gyorsabban csökkent a nem magyar anyanyelvűek aránya.

Az 1. nemzetiségi térképre emlékezve korántsem váratlan, hogy a 4. térképen látható evangélikus tanítóképzők tanulói körében (11. ábra) a magyarok és németek jelentős

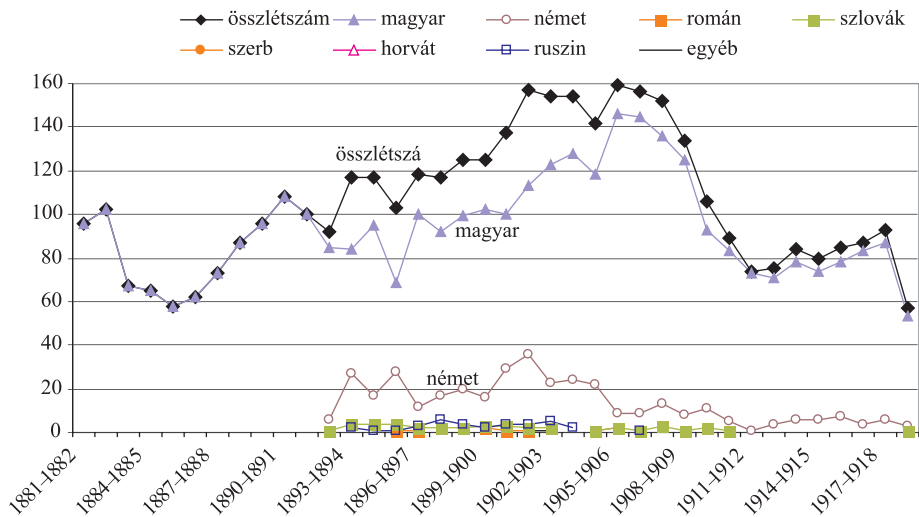
2. térkép. A római katolikusok aránya és a római katolikus tanító(nő)képzők az 1880/1881-es tanévben

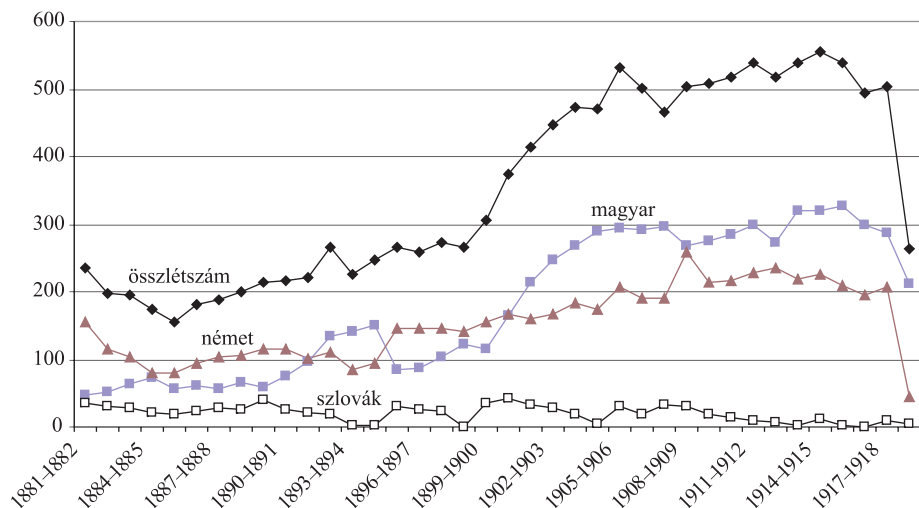
3. térkép. Reformátusok aránya és a református tanítóképzők az 1880/1881 tanévben

számban, a századfordulói a relatív többségen is osztozva – majd magyar túlsúllyal – képviseltetik magukat. A német tanítási nyelvű – sokáig gimnáziumokhoz kapcsolódó – erdélyi szász képzők, valamint a Felsőlövő és Sopron környékiek adták a német anyanyelvű diákok nagy részét, míg az eperjesi és szarvasi intézetek a századfordulói a nem jelentéktelen számú szlovákokat.

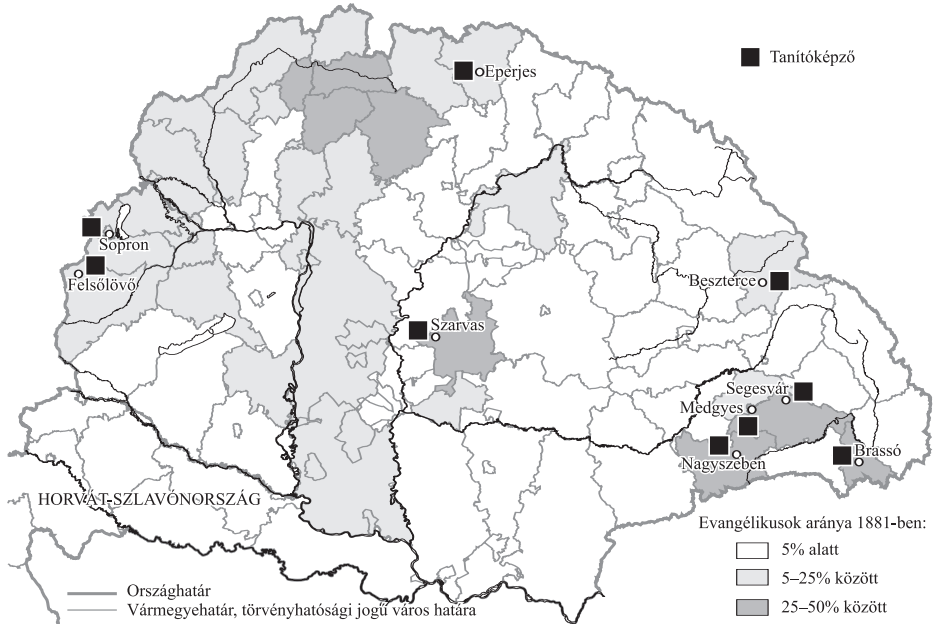
A magyarországi görög katolikus egyház létrejöttének körülményei, s az 5. térképen látható tanítóképzők elhelyezkedése folytán magától értetődőnek tűnik, hogy körükben jelentős volt a románok s a ruszinok aránya. A történeti kontextus ismeretében feltűnő, hogy a századfordulótól a növendékek körében gyorsan nőtt a magyarok (ill. az önmagukat magyarnak vallók) aránya, olyannyira, hogy 1904/1905-től az elsőbbséget, majd a többséget is megszerezték. (12. ábra)

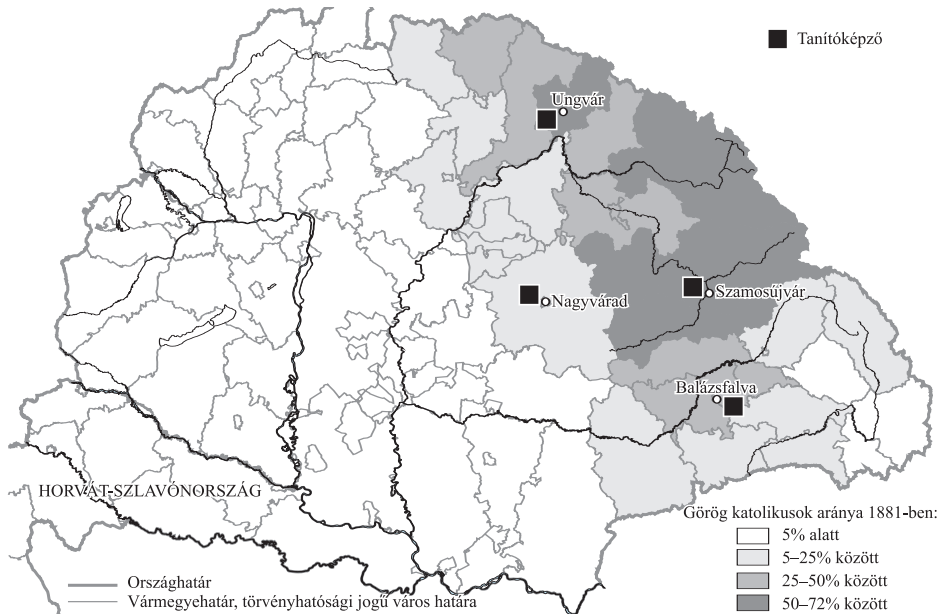
10. ábra. A növendékek anyanyelvi megoszlása az izraelita tanítóképzőben

11. ábra. A növendékek anyanyelvi megoszlása az evangélikus tanító(nő)képzőkben

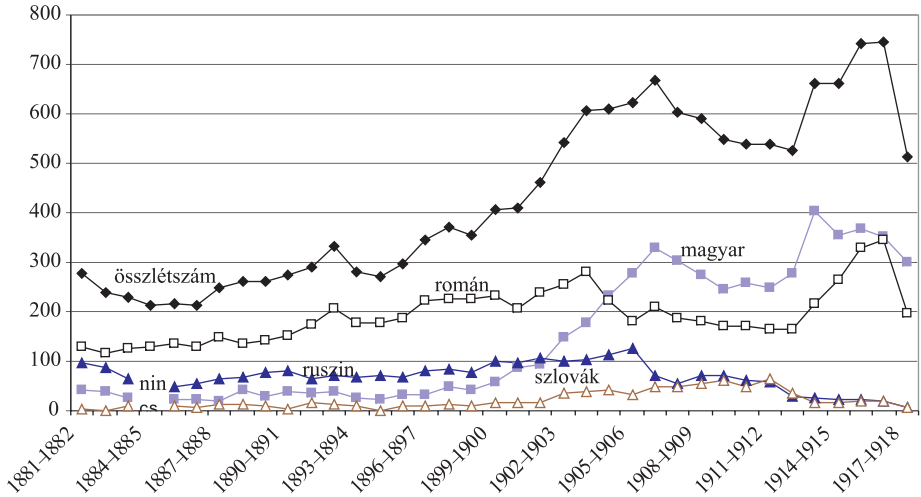

4. térkép. Evangélikusok aránya és az evangélikus tanítóképzők az 1880/1881 tanévben

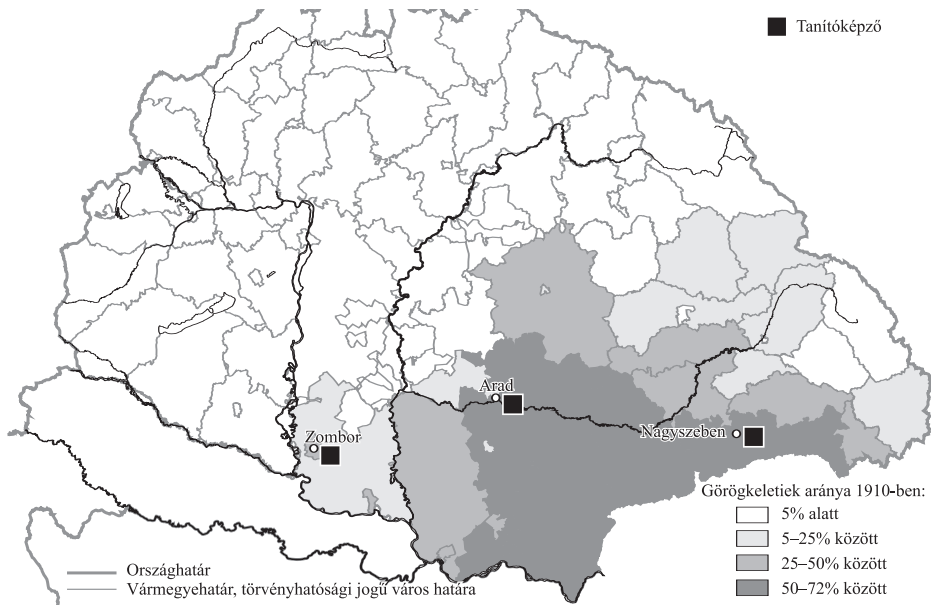

5. térkép. A görög katolikusok aránya és a görög katolikus tanítóképzők az 1880/1881 tanévben

E tudatosan kétértelmű megfogalmazással Karády Viktor – meggyőző példákkal alátámasztott – figyelemztetésére reflektálunk, mely szerint a közép és felsőoktatásban tanulók hivatalos statisztikája ebben a tekintetben ellenőrzendő. A tanítóképzők körében tájékozódván mi is úgy látjuk: a görög katolikusoknál feltétlenül, az evangélikusoknál is, ha lehetséges, további vizsgálatokra van szükség. E kutatásnak fel kell mérnie az érintett

12. ábra. A növendékek anyanyelvi megoszlása a görög katolikus tanító(nő)képzőkben

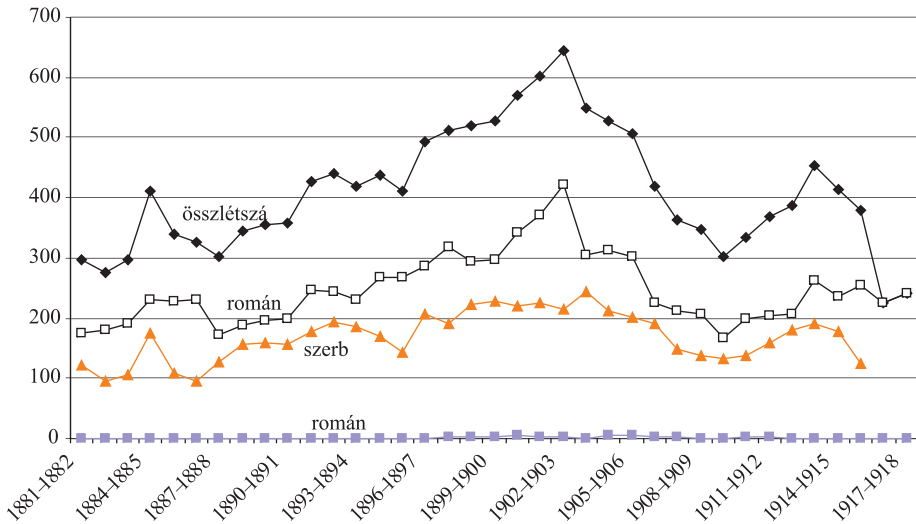

6. térkép. A görög keletiek aránya és a görög keleti tanítóképzők az 1880/1881 tanévben

képzők diákjainak nevét, a magyaron kívüli hazai nyelvtudásukat, a tanulmányaik folyamán (a képesítő vizsga környékén) lezajlott esetleges „anyanyelvi váltásokat” ahhoz, hogy többet tudhassunk arról: valójában mi áll a magyar többség kialakulásának háttérében? Gyors asszimiláció, vagy – elhelyezkedésüket, karrierjüket elősegítendő – a politikai elvárásoknak való megfelelést demonstráló mimikri; esetleg (a kognitív disszonancia következtében) az utóbbi és előbbi sajátos együttese.

Az utóbbi kérdés fel sem merül a 6. térképen és a 13. ábrán megjelenített ortodox képzők esetében. A román és szerb tanítási nyelvű görögkeleti tanító(nő)képzők mindvégig megőrizték nemzetiségi jellegüket, s – talán az ellenérdekűnek tekintett állami

szervek túlzott tájékoztatásától tartva – még magyar anyanyelvűeket sem nagyon engedtek tanulóik közé.

13. ábra. A növendékek anyanyelvi megoszlása a görögkeleti tanító(nő)képzőkben

A magyar oktatáspolitikai erőfeszítéseinek „statisztikákban kimutatható eredményei” is csak az ortodox képzőkbe járó román ill. szerb növendékek magyar nyelvismeretének bővüléséről tudósítanak, eltérően a többi képzők „magyarosodásától”. A korszak utolsó évtizedében (különösen a világháború éveiben) ez a magyar asszimilációs törekvésekkel szemben elzárkózó görögkeleti magatartás/ellenállás időnként komoly konfliktusokhoz, s még a TITOE vezetői körében is heves reakciókhoz, „a hazaáruló képzők” bezárásának követeléséhez vezetett. (Majd a trianoni területvesztéssel, lásd a 7. térképet, ez a kérdés két évtizedre – a területi visszacsatolásokig – lekerült a hazai kultúrpolitika napirendjéről.)

A magyar és más anyanyelvűek aránya a tanítóképzős növendékek körében, s az össznépszerűségben a dualizmuskori népszámlálások alkalmával. A képzők tanítási nyelve, elhelyezkedése 1907/1908-ban

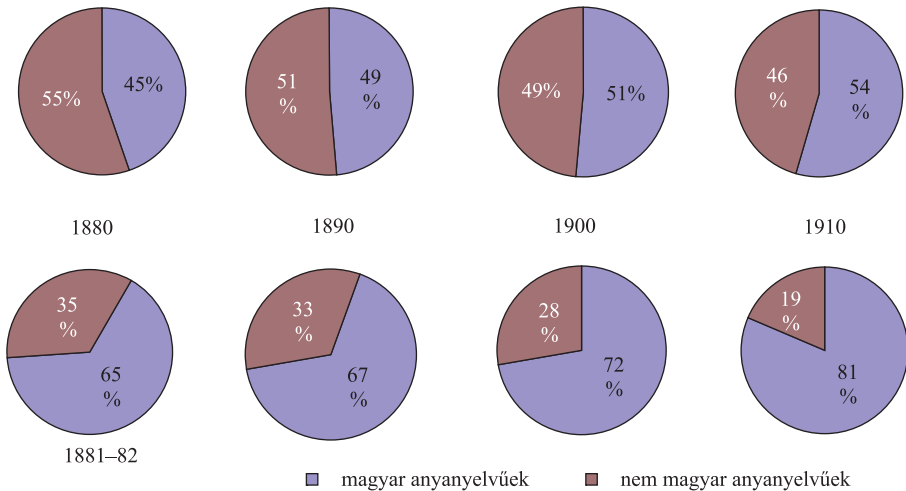
A különböző fenntartású tanító(nő)képzők tanulóinak anyanyelvi szegmentációjának áttekintése után, befejezésül a 14. ábra és a 7. térkép segítségével megpróbáljuk érzékeltetni: egészében a növendékek nemzeti/nemzetiségi összetétele, s az intézmények oktatási nyelve szempontjából milyen „eredményhez” vezetett a dualizmuskor első négy évtizede.

Amit a képzők kb. háromnegyedét kitevő, színmagyar, vagy jelentős magyar többséggel bíró református, katolikus, állami és izraelita képzők vizsgálata előrevetített, jól látható: a tanítóképzősök körében – a korszak négy évszámlálásának éveiben – mindig, jelentősen (20, 18, 21 és 27%-kal) felülreprezentáltak voltak a magyar anyanyelvűek (s az önmagukat annak vallók). Ez elemi feltétele volt annak, hogy a tanító(nő)képzők többsége alkalmas legyen egyik leggyakrabban hangoztatott missziója teljesítésére. Arra, hogy az általa kibocsátott tanítók révén segítse a korabeli oktatáspolitikai magyarosító törekvéseinek érvényesítését: a korszak kezdetétől egységesnek tekintett magyar politikai nemzet megerősítésére, a magyarok (és az önmagukat magyaroknak vallók) többségének biztosítását.

Ennek érdekében az 1881-et követő negyedszázadban nemhogy nőtt volna, csökkent a nem magyar, vagy vegyes tanítási nyelvű tanító(nő)képzők száma, s részaránya. Az elemi iskolákban az anyanyelvi oktatás lehetőségét deklaráló népiskolai törvény negyvenedik év-

7. térkép. A tanító(nő)képzők fenntartók és oktatási nyelv szerint 1907/1908-ban

14. ábra. Magyar anyanyelvűek aránya az össznépességben (fent) és a tanító(nő)képzősöknél (lent) – a KSH adatai alapján

fordulóján (a Lex Apponyi évében) az ország 82 tanító(nő)képzőjéből 72-ben magyar, 2 evangélikus intézetben német, 3 görögkeleti és 1 görög katolikus iskolában román, 2 görög katolikusban román és magyar, s a zombori képző(k)ben szerb nyelven folyt az oktatás. A nem magyar ill. vegyes képzők aránya ennek folytán a bő negyedszázaddal korábbi 23,5%-ról 12,2%-ra csökkent. Ahogy a 7. térképen látható, közülük egy sem esett a későbbi trianoni Magyarország területére, aminek a következő két évtized nemzetiségi tanítóképzésére is hatása lehetett – de ez már csak egy másik előadás/írás tárgya lehet.

Jegyzet

(1) Az általunk szolgáltatott adatok s elképzelés jegyében szerkesztett térképeket a T 046693 számú

OTKA kutatás keretében Nagy Béla készítette. Segítségét ez alkalommal is köszönjük.

Irodalom

Adatok a felvételről (1897) *Magyar Tanítóképző*, 12. évf. 537–559., 633–647.

A Magyar (1913) *Szent Korona országai népoktatásügyének fejlődése*. Magyar Statisztikai Közlemények Új sorozat 31. Szerkeszti és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Atheneum, Budapest.

Dániel Márton (1889): *Jelentés a tanítóképzésről az Országgyűlés Közoktatási Bizottsága számára*. Budapest. január 19.

Bollókné Panyik Ilona (1982): *Az állami tanítóképzés 1868 és 1945 között*. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE BTK.

Dráviczki Sándor (2000): *Tanítóképzés Északkelet-Magyarországon, 1914–1959 között*. Nyíregyháza.

Felkai László (1994): *Magyarország közoktatásügye a Millennium körüli években*. OPKM, Budapest.

Füle Sándor (szerk., 1956): *A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon, 1904–1956*. PTI Anyagszolgáltatás a pedagógia oktatói számára, 22. sz. Kézirat.

Gombos Norbert (2006): *A közép- és felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. Bölcsészdoktori disszertáció, ELTE PPK, Budapest.

Gyertyánffy István (1913): *A Paedagogium*. Budapest.

Karády Viktor (2000): *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek 1867–1945. Történeti-szociológiai tanulmányok*. Replika Kőr, Budapest.

Karády Viktor (2001): *Magyar kultúrfölény vagy iskolázási deficit? Újabb adatok a honi középiskolások dualizmus kori nemzetiségi összetételéről (1882–1915)*. *Korall*, 3–4. 129–144.

Karády Viktor (2002/2): *Magyar kultúrfölény vagy etnokrata önámítás? Mire jók a dualista kor nemzetiségi statisztikái? Educatio*, 9. 239–252.

Kelemen Elemér (1999): *Gondolatok a magyar tanítóképzés kettős évfordulóján*. In Donáth Péter – Han-

gay Zoltán (szerk., 1999): *Filozófia — művelődés — történet*. A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei. XVIII. Trezor, Budapest. 53–64.

Kékes Szabó Mihály (2003): *A tanítóképzés kritikus pontjai a dualizmus időszakában*. *Iskolakultúra*, 3. 17–24.

Kiss József (1929): *A magyar tanítóképzés statisztikai adatai*. *Magyar Tanítóképző*, 1. 22–35.; 2. 100–120., 175–185.; 4. 240–246.

Kiss József (1930): *A magyar tanítóképzés statisztikai adatai*. *Magyar Tanítóképző*, 1. 22–35.; 4. 201–218.

Nagy Péter Tibor (1997): *Hogyan kerüljük el a polgárosodást? Magyar oktatáspolitikai, 1867–1945. Előadások a nevelés társadalomtörténetéből*. KJF – OKI, Székesfehérvár – Budapest.

Németh András (1990): *A magyar tanítóképzés története, 1775–1975*. In Főiskolai füzetek 11. Zsámbék.

Schvarcz Gyula (1867): *Magyarország tanítóképezdéinek statisztikája, különös tekintettel r. kat. tanítóképezdéinkre, az egyes tanítóképezdek igazgatóságaitól nyert részletes kimutatásokból*. Stolp O. K. bizománya, Pest.

Sebestyén Gyula (1896): *Az elemi iskolai tanító- és tanítónőképzésünk fejlődése*. Budapest.

Szabolcs Éva – Mann Miklós (1997): *Közoktatási törvényeink és a pedagógiai sajtó 1867–1944*. ELTE, BTK, Neveléstudományi Tanszék, Budapest.

Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Hollósy János Könyvnyomtató, Budapest.

Tóth Gábor (1996): *A magyarországi tanítóképző intézeti tanárképzés története*. *Apponyi Kollégium*. OPKM, Budapest.

Történeti statisztikai idősorok, 1867–1992. I. k. Népszerűség – népmozgalom. Budapest, KSH. (1992)